

ספר חובות הלבבות

לרבינו בחיי אבן פקודא ע"ה

א. הצד הנסתר של הספר

חידושו הגדול של רבינו בחיי הוא בחלוקה הנועזת של המצוות למצוות האבריים ולמצוות הלב והמחשבה. עד אז, חילקו אותן למצוות עשה ולמצוות לא תעשה (מכות כג, ע"ב) או למצוות שכליות ולמצוות על-שכליות (רס"ג - אמונות ודעות, מאמר שלישי, פ"א). רבינו בחיי מבחין בין מצוות גלויות ומצוות נסתרות. זהו הצד הנגלה של יצירתו המופלאה של רבינו בחיי. והנה, בספרו יש "חכמה גלויה" ו"חכמה צפונה", וחכמה צפונה זו היא חוויית האלהות. אמנם הספר נגלה לעין כספר מוסר, אך בעצם ספר זה הוא יותר ספר של חיפושי האדם אחרי הקב"ה, החל מנצנוץ רעיון יחוד האלהים (בשער היחוד) ועד השגת ה"איחוד" (בשער האהבה). ספרי מוסר הם בחלקם הגדול ספרים של הקרבה אישית למען הזולת, של מעורבות בבעיות החברה ושל התנדבות. והנה ספר חובות הלבבות, גם אם אינו מתעלם מצדדים אלו, הרי שהוא דוחף לקראת התנתקות מכל מגע חברתי, המהווה מטרד בחיפושים אחרי הקב"ה. כי הגעגועים לאלהים הם מהות הספר הזה.

ב. תוכן הספר

עשרה שערים מרכיבים את ספרנו, הלא הם: היחוד, הבחינה, עבודת האלהים, הבטחון, יחוד המעשה, הכניעה, התשובה, חשבון הנפש, הפרישות והאהבה. הבה נחשוף את המסלול הרוחני העובר דרך עשרת השערים האלה:

1. ובכן, רבינו בחיי הוא מורה דרך. כמו שבעולם ההלכה יש מורה הוראה, כך בעולם הדעות והרגשות, בעולם ההתנהגות וסגנון החיים, צריך מורה דרך. והדרך שהוא מורה אינה נוגעת למוסר החברתי, כי אם לקשר הנאות של האדם עם האלהים. היחסים הנכונים בין בני האדם, הם פועל יוצא של היחסים המושלמים בין הקב"ה ובריאיתו. לכן מתחיל הספר עם **שער היחוד**, בו הוא מוכיח את מציאותו ואחדותו יתברך. הוא מתחיל את שער היחוד עם פירוש פרשת שמע, כי פרשה זו היא פרשת היחוד. וכפועל יוצא מכך, האדם חייב לעבוד את הקב"ה. הרב דן בשער זה בבעיית התארים האלהיים, ובסופו של דבר רק התארים השלייליים הם הנכונים. וא"כ הקב"ה נעלם גם מהשגתנו.

2. אך הוא מתגלה אלינו דרך בריאותיו המלאות מסימני חוכמתו. וזהו הנושא של השער השני, **שער הבחינה**. הבריאה היא סולם בעזרתו מטפס האדם מן הבריאה עד הדממה של ההתקרבות לבורא.
 3. ואז מרגיש האדם חוב אינסופי כלפי בוראו - **שער עבודת האלהים**. ויש צוים שמעוררים את האדם למלא את תפקידו: צו התורה וצו השכל.
 4. האדם שהגיע לעבודת בוראו, יכול להתקדם ולהסתמך רק על האלהים - **שער הבטחון**. שלשת השערים הראשונים היו רק הכנה כדי שהאדם יכיר את מקומו. מכאן הדרך פתוחה לעבר התקדמות ששיאה באהבת ה'. האדם הבוטח הוא לגמרי חופשי, צרכיו אמיתיים. והדאגות של שאר בני האדם נעלמות ממנו.
 5. החופש גדל וכל מעשי האדם אינם מותנים ע"י אחרים, והם מכוונים רק לעשיית רצון הבורא - **שער יחוד המעשה**.
 6. ואז האדם נכנע אל בוראו - **שער הכניעה**.
 7. הוא רוצה לתקן את אשר עיוות - **שער התשובה**.
 8. **שער חשבון הנפש**: יש צורך בבדיקה עצמית תמידית, הכרה עצמית. יש כאן דגש על הכוונה בקיום המצוות.
 9. ובשני השערים האחרונים: **פרישות ואהבת ה'**, וכן בשער חשבון הנפש לפני כן, מגלה רבינו בחיי לראשונה את השינויים הנפלאים המתחוללים בנפש האדם שמשתחררת מן הספקות ומתעלה לקראת ראיית המציאות הרוחנית. היא מתנערת מן החומר ומתקרבת לקראת דרגת המלאכים. המסך נקרע. כך מתאר רבינו בחיי את מסלול הנפש לעבר בוראה.
- הפרישות אצל רבינו בחיי אינה הסתגפות, כי אם צמצום צרכי האדם למינימום הדרוש כדי לחיות. השמחה האמיתית נוצרת רק ע"י התעלות על המגבלות האנושיות, וע"י שחרור הנפש. ודבר זה מושג רק ע"י אהבת הבורא.
- ושוב - בשער האהבה - מפרש רבינו בחיי את ה"שמע" כמו שפירש אותו בתחילת שער היחוד. הוא התחיל באחדות ה' וסיים באחדות האדם בה'. ורבינו בחיי מסיים ואומר שהאהבה את ה' יש לו יכולת לגרור אל האלהים את ההמונים המנותקים ממנו.

ספר "חובות הלבבות" מכונה "ספר היחוד" ע"י רבנא משולם בהקדמת המתרגם ן' תבון. הוא פותח בשער היחוד וחותר בשער האהבה שהיא דבקות ואחדות. אכן מטרת ספר זה לחולל את אחדות האישיות ע"י דבקות באחדות האלהים. רבינו בחיי מעיד בעצמו על ספרו זה כי הוא עוסק בענייני האלהות, וכה הוא כותב: "ומפני שהיה ספרי זה מן החכמה האלהית" (ח"א, עמ' 34).

שער היחוד - פרק ו - הוכחת מציאותו יתברך

העולם מחובר וכל מרכיביו הם לתועלת הכלל, באופן שהכל מסודר בחכמה נפלאה. החיבור עצמו הוא פלא, כי מדובר בחיבור יסודות שתכונותיהם מנוגדות כמו האש והמים, הרוח והעפר. ואין זה הגיוני לומר כי התחברו מאליהם. רק בוראם יכול לחברם בעל כורחם¹:

1 האילוץ - ארבעת הכוחות

הרב מבליט כאן את רעיון האילוץ בטבע. לכאורה, מאז אריסטו, הורגלנו דוקא לרעיון הפוך: רעיון המשיכה. כל דבר נמשך למקומו הטבעי. וגם בפיסיקה המודרנית, החיובי נמשך אל השלילי, וכיוצא בזה.

לאמיתו של דבר, הפיסיקה המודרנית קובעת שאין אלא ארבעה כוחות בטבע:

- הכח החזק ביותר קיים בין הפרוטונים בתוך גרעין האטום, כח המתגבר על כח הדחיה שיש בין מטענים חיוביים.
- כח פחות חזק, הוא הכח המושך שני מטענים בעלי סימנים מנוגדים. זה הכח המחזיק את האלקטרונים מסביב לגרעין.
- כח פחות חזק מן הקודם, הוא כח הדזינטגרציה של האטום שמתבטא בקרינה של האורניום, למשל, עד שהוא מתנוון והופך לעופרת.
- הכח החלש ביותר הוא כח הגרוויטציה הקיים בין כל שני חלקיקים.

במילים אחרות, יש ארבעה כוחות בטבע:

- הכח המחזיק את הדומים ביניהם.
- הכח המושך את המנוגדים זה לזה.
- הכח המפורר.
- הכח המלכד.

אותם כוחות קיימים גם בחברה: בד"כ אומרים שבענייני אהבה, כל אחד מחפש את מה שחסר לו, ומתרחק ממי שדומה לו. אך אין זה אלא עניין של טווח. כמו שבפיסיקה, ככל שהמרחק גדל, כך יש פחות ביטוי לכוחות החזקים ויותר ביטוי לכוחות החלשים, כך גם בענייני חברה:

בני משפחה דומים זה לזה וחיים זה עם זה. אין זאת כי, בטווח קצר זה, הכח המחזיק את הדומים ביניהם מתגבר על כח הדחיה. בענייני נישואין, הטווח גדל, ואדם מחפש את מה שחסר לו. ויש כח ההרס העצמי שהפסיכולוגיה מעידה עליו, כח שפועל גם ברמה אישית, וגם ברמה החברתית. והכח החלש ביותר, הוא הכח שטווחו הוא הרב ביותר, זה כח ההתלכדות החברתית.

מ"מ רואים כי הפיסיקה המודרנית מצביעה על רעיון האילוץ במציאות. ולכן הרב אומר שאין זה הגיוני לומר כי התחברו מאליהם; רק בוראם יכול לחברם בעל כרחם.

ספר חובות הלבבות | 7

א. אם העולם מחובר, אז יש לו התחלה². והיות ואין דבר עושה את עצמו, אז יש מי שעושה את העולם. ואם נשאל: מי עשה את עושהו, הרי נצטרך לעלות בסולם הסיבות. וכבר אמרנו כי סולם זה יש לו התחלה. א"כ יש סיבה ראשונה - היא הבורא יתברך.

ב. יש לדחות טענות המקריות. נביא שתי דוגמאות מובהקות נגד הדעה כי העולם נהיה במקרה³:

- אין בר-דעת שיטען שגלגל לשאיבת מים הותקן ופועל במקרה ובלי כוונה.
- אין דיו שנשפכת על נייר ונותנת עליו כתב מסודר.

2 שיטת ההוכחה של מציאות ה'

הרב השתמש בשתי שיטות להוכחת מציאותו יתברך:

א. הוכחה לוגית המתבססת על שלשת העקרונות שהוכחו בפרק הקודם. אחד מהם הוא: אם העולם מחובר אז יש לו התחלה, כי יש מישהו שקדם לו והוא המרכיב והמחבר את כל מרכיביו.

אמנם הרב הזהיר אותנו בסוף הקדמתו לספר, כי במחקרים שכליים אין לדרוש הוכחות על דרך **המופת** כי אם על דרך **הניצוח**, ז"א שבמטפיסיקה אין ראיות חותכות, אלא מקבלים את הדעה שיש עליה פחות קושיות מן הדעה הנגדית.

ב. הסתמכות על השכל הישר השולל את המקריות כשעומד לפניו סדר מופתי והרכבה נבונה.

3 אין מקריות - דוגמאות הגלגל והכתב

הרב הביא שתי דוגמאות כדי לדחות את טענת המקריות: הגלגל והדיו. דוגמאות אלו לא נבחרו במקרה. הן כל עצמן לא באו אלא כדי לדחות את טענת המקריות!

א. הגלגל: מכתבי האר"י ז"ל עולה כי המציאות כולה בצורת עיגולים במשמעות הרוחנית (ראש ספר עץ חיים למהרח"ו). ולכן גם ביציאתם לפועל, נעשו כל העולמות בצורת גלגלים. הגלגל שבדוגמה מסתובב כדי להביא את המים אל השדה, ז"א כדי להביא לו את החיים. כך, דרך גלגל המציאות יורדת ההשפעה העליונה המקיימת בחסדיה את כל הנבראים. וכמו שגלגל המים לא יכול להיות מותקן מאליו, כך גם גלגל המציאות שדרכו עובר השפע, טפשות היא לומר שהוא קיים במקרה.

ב. הכתב: דוגמת הכתב היא עוד יותר מאלפת. תהליך הבריאה היה בירידה מן החכמה העליונה עד הדיבור, כמו שנאמר: "בדבר ה' שמים נעשו" (תהלים לג, ו), ומשם עד הכתב, עד שנמצא שכל הנבראים אינם אלא אותיות, וכל המציאות הינה ספר - ספר שהאדם צריך ללמוד אותו כדי להפוך אותו לרעיון בחוכמתו, וכך, להחזיר את המציאות לשורשה. ואם לא ייתכן שאפילו ספר כלשהו ייכתב ע"י שפיכת הדיו, אז ק"ו שהבריאה שהיא הספר הכי נפלא, אינה קיימת במקרה.